The Gleaner

Vol 21 (1997)

In Memoriam of Leandros Vranousis

«Φαναριώτικες» μεταφράσεις έργων του Μολιέρου. Το χφ. III.284 της Βιβλιοθήκης «Μ. Eminescu» του Ιασίου

Άννα Ταμπάκη

doi: [10.12681/er.224](https://doi.org/10.12681/er.224)

To cite this article:

Ταμπάκη Ά. (1997). «Φαναριώτικες» μεταφράσεις έργων του Μολιέρου. Το χφ. III.284 της Βιβλιοθήκης «Μ. Eminescu» του Ιασίου. *The Gleaner*, 21, 379–382. <https://doi.org/10.12681/er.224>

Quoi qu'il en soit, ci git Moliere;	ὡς ἄριστός τις Κωμωδὸς καμώνεται καὶ κάμνει.
Comme il étoit grand Comédien,	"Ὅταν ὑποκρίνεται νεκρόν, ἄριστ' ἐπιτυγχάνει.
S'il fait le mort, il le fait bien.	"Ὅπως κιᾶν εἶν' ὁ Μολιέρ ἐκείνος καί τ' ἐν- ταῦθα.

Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

“ΦΑΝΑΡΙΩΤΙΚΕΣ” ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ ΕΡΓΩΝ ΤΟΥ ΜΟΛΙΕΡΟΥ

Τὸ χρ. III.284 τῆς Βιβλιοθήκης «M. Eminescu» τοῦ Ἰασιίου

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ τῶν πάλαι ποτὲ Παράδουνάβιων Ἡγεμονιῶν ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπιφυλάσσει στὸν ἐρευνητὴ εὐχάριστες ἐκπλήξεις. Σ' αὐ-
τὲς τίς προνομιακὲς περιοχές, ἡ μικτὴ ἐλληνορουμανικὴ κοινωνία ἔστρεψε
ἀπὸ ἐνωρὶς τὸ ἐνδιαφέρον τῆς σὲ κλασικὰ ἔργα τῆς νεώτερης εὐρωπαϊκῆς
ἀφηγηματικῆς λογοτεχνίας καθὼς καὶ σὲ κείμενα τῆς νεώτερης δραμα-
τουργίας. Οἱ ποικίλες χειρόγραφες μεταφράσεις ποὺ ἐκπονήθηκαν μέσα
στὸν 18ο αἰώνα καὶ στὶς πρώτες δεκαετίες τοῦ 19ου ἐξακολουθοῦν νὰ ἀπο-
τελοῦν ἓνα ἀνοιχτὸ καὶ προκλητικὸ πεδίο ἐρευνας καὶ μελέτης. Ἡδὴ σὲ
παλαιότερη ἐπίσκεψή μου, τὸ 1992, στὴν Βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ἀ-
καδημίας, διατρέχοντας τὰ ἀκαταλόγογράφητα ἑλληνικὰ χειρόγραφα, βρέ-
θηκα μπροστὰ σ' ἓνα σταχωμένο κώδικα τοῦ 18ου αἰώνα,¹ ποὺ περιέχει
ὁλόκληρο τὸ β' τμῆμα τοῦ *Δὸν Κιχώτη*, σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση, ἡ ὁποία
πρέπει νὰ βασίστηκε σὲ ἰταλικὸ ἐνδιάμεσο. Τὸ πόνημα ἐμφανῶς ἐντάσ-
σεται σὲ μία σειρὰ φαναριώτικων κωδίκων ποὺ περιέχουν ἀποσπάσματα
τοῦ ἔργου τοῦ Θεοβάντες² καὶ τοποθετεῖται κατὰ πάσα πιθανότητα χρο-
νολογικὰ στὴν περίοδο ἡγεμονίας τῶν δύο «μεγάλων» Μαυροκορδάτων,
τοῦ Νικολάου ἢ τοῦ Κωνσταντίνου, ἀνήκει μὲ ἄλλα λόγια στὴν μεταφρα-
στικὴ παράδοση τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ 18ου αἰώνα.³

1. Πρόκειται γιὰ τὸ Ms. Gr. 1479, 530 φφ.

2. Σχετικὰ μὲ τίς παλαιότερες, χειρόγραφες μεταφράσεις σὲ ἑλληνικὴ γλῶσσα
τοῦ Θεμελιώδους αὐτοῦ ἔργου τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀφηγηματικῆς παράδοσης, βλ. Λουκία
Δρούλια, «Ἑλληνικὴ μετάφραση τοῦ *Δὸν Κιχώτη* (Περιγραφή ἑνὸς κώδικα)», *Ὁ*
Ἑρασιμὸς Δ' (1966) 25-29· καὶ Γιώργος Κεχαγιόγλου, «Ἡ πρώτη γνωστὴ νεοε-
λληνικὴ μετάφραση τοῦ *Δὸν Κιχώτη*», Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης,
*Ἑπιστημονικὴ Ἑπετηρίδα Φιλοσοφικῆς Σχολῆς. Τιμητικὸς τόμος στὴ μνήμη Στα-
μάτη Καρατζᾶ*, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 175-184.

3. Ἐχω πραγματευθεῖ τὸ θέμα αὐτὸ στὴν ἀνέκδοτη ἀκόμα ἐργασία μου «Ἡ
δεξιὴ τῆς δυτικῆς παιδείας μέσα ἀπὸ τίς λογοτεχνικὲς μεταφράσεις: ἡ περίπτω-
ση τοῦ *Δὸν Κιχώτη*», εἰσήγηση στὸ Σεμινάριο στὴ μνήμη τοῦ Κ. Θ. Δημαρεῶ, «Οἱ
Φαναριῶτες καὶ οἱ ἀπαρχές τοῦ Διαφωτισμοῦ: ἡ συμβολὴ τῶν Μαυροκορδάτων (28
Φεβρουαρίου - 2 Μαρτίου 1994)», ποὺ ὁργάνωσε τὸ ΚΝΕ/ΕΙΕ, στὴν Ἀθήνα, σὲ συ-

Πρόσφατη επίσκεψή μου στην Κεντρική Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη (Biblioteca Centrală Universitară «M. Eminescu») του Ίασιου μου επέτρεψε να εξετάσω από κοντά τον ελληνικό κώδικα ΠΙ.284, που γνώριζα μόνον από έμμεσες περιγραφές.⁴ Οί πληροφορίες μιλούσαν για έναν χειρόγραφο κώδικα του 19ου αιώνα που περιείχε 7 κωμωδίες του Μολιέρου. Από αυτές είχαν ταυτιστεί, όπως διαπίστωσα, σύμφωνα με αναγραφή σε λατινικούς χαρακτήρες που υπάρχει στο έσώφυλλο της στάχωσης, πέντε τίτλοι: 1. «Προσκαλεσάμενος [sic] από την πέτραν» (= *Dom Juan ou le Festin de Pierre*), 2. «Σικελιανός έρως ζωγράφος» (= *Le Sicilien ou l'Amour peintre*), 3. «Έρως ιατρός» (= *L'Amour médecin*), 4. «Ο Φιλάργυρος» (= *L'Avare*) και 5. «Πεῖσμα Έρωτικόν» (= *Le Dépit amoureux*). Η αναγραφή στο έσώφυλλο της στάχωσης συμπληρώνεται με το σχόλιο: «Opt (σβησμένο και γραμμένο από πάνω) Sapte piese de teatru în neogreacă».

Η αυτοψία του χρ. με έφερε κοντά στα ακόλουθα πολύ ενδιαφέροντα αποτελέσματα. Ο κώδικας διαστάσεων 21 cm × 14,5 cm αποτελείται από 608 αριθμημένες σελίδες. Είναι άκεφαλος και κολοβός και φέρει ένιαιο γραφικό χαρακτήρα. Όλες οι κωμωδίες έχουν αποδοθεί σε πεζό λόγο. Στην σ. 513 υπάρχει κτητορικό σημείωμα σε κυριλλική γραφή· υπογράφει ένας λογοθέτης Μαυρίκιος (;).

Περιγραφή του χειρογράφου - Περιεχόμενα

Αρχίζει στην σ. 3, incipit: (είπουμέν) κάμνετε κάμε με λέγω την χάριν να είπής...». Πρόκειται για μετάφραση του «Σχολείου τῶν συζύγων»· ή απόδοση είναι πανομοιότυπη με αυτήν που διασώζεται αντιγραμμένη στον σύμικτο κώδικα 1030 της Βιβλιοθήκης της Ρουμανικής Ακαδημίας.⁵ Οι σελίδες 3-64 περιλαμβάνουν το «Σχολείον τῶν συζύγων».

Στην σ. 64 αρχίζει η «Φιλονεικία περὶ τοῦ σχολείου τῶν γυναικῶν»

νεργασία με τον Όμιλο Μελέτης Νέου Έλληνισμού (Montréal), όπως και στην ανακοίνωσή μου στην «Η Έπιστημονική Συνάντηση. Μνήμη Γ. Π. Σαββίδη» που διοργάνωσε το Τμήμα Φιλολογίας του Τομέα Μεσαιωνικών και Νέων Έλληνικών Σπουδών του Άριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (11-14 Μαρτίου 1997), με τίτλο «Χειρόγραφες μεταφράσεις του Διαφωτισμού». Με τον συνάδελφο κ. Γιώργο Κεχαγιόγλου σχεδιάζουμε την κριτική έκδοση του κειμένου.

4. Βλ. π.χ. τα σχόλια στα όποια προβαίνω στην εργασία μου «Traduzioni greche manoscritte da Molière: l'uso dell'italiano come lingua veicolare», *Testi letterari italiani tradotti in greco (dal '500 ad oggi)*, A cura di Mario Vitti, Messina, Rubbettino, 1994, σ. 157 και Anna Tabaki, *Le théâtre néohellénique: Genèse et formation. Ses composantes sociales, idéologiques et esthétiques*, τ. II, Paris, EHESS, 1995, σ. 408.

5. Άννα Ταμπάκη, «Ο Μολιέρους στην φαναριώτικη παιδεία. Τρεῖς χειρόγραφες μεταφράσεις», *Τετράδια Έργασίας* 14, Αθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1988, σ. 150.

(= *La Critique de l'École des Femmes*)· τὸ ἔργο περιέχεται στὶς σ. 64-110. Ἀκολουθοῦν τὰ ἔργα: «Ἐρως ἱατρὸς» (σ. 110-147), «Ὁ Μισάνθρωπος» (σ. 148-235), «Προσκαλεσάμενος [sic] ἀπὸ τὴν πέτραν» (σ. 235-337), «Ὁ Σικελιανὸς ἢ ἔρως ζωγράφος» (σ. 338-369). Στὴν σ. 370 ἀρχίζει «Ὁ Φιλάργυρος» καὶ παρεμβάλλονται, μετὰ τὴν ἀναγραφή, οἱ τίτλοι τῶν ἐξῆς κωμωδιῶν: «Γεώργιος Δανδίνος» (= *George Dandin, ou le mari confondu*), «Ὁ ὑποκράτης [sic], ἥτοι Ταρτούφος» (= *Le Tartuffe, ou l'Imposteur*), «Ὁ χωριάτης ἄρχοντας» (= *Le Bourgeois Gentilhomme*), «Ὁ ἄρχων Πουρκονιάκος» (= *Monsieur de Pourceaugnac*), «Αἱ πανουργίαι τοῦ Σκαπίνου» (= *Les Fourberies de Scapin*). Ἐν συνεχείᾳ, περιέχεται τὸ ἔργο τοῦ «Φιλαργύρου» (σ. 370-505) καὶ ἀκολουθεῖ τὸ «Πεῖσμα ἐρωτικόν» (σ. 505-608). Τὰ τελευταῖα φύλλα ἔχουν φθαρεῖ καὶ ὁ κώδικας τελειώνει στὴν σ. 608.

Ἡ πρώτη ἐπαφὴ μὲ τὸν χειρόγραφο κώδικα III.284 τοῦ Ἰασίου μὲ ὁδήγησε στὸ συμπέρασμα πὼς πρόκειται γιὰ μία μεταφραστικὴ πρακτικὴ ποὺ φέρει ἀναμφίβολα τὴν σφραγίδα τῆς φαναριώτικης περιόδου στὸν χῶρο τῶν Παραδουνάβιων Ἡγεμονιῶν. Χωρὶς νὰ θέλω νὰ καταλήξω σὲ γρήγορα συμπεράσματα σχετικὰ μὲ τὴν ἀκριβὴ προέλευση τοῦ χειρογράφου καὶ τὴν ἀρχικὴ χρονολόγησή τῶν μεταφράσεων ποὺ περιέχει (μέσα 18ου - ἀρχὲς 19ου αἰ.), θὰ σταθῶ σὲ δύο ἀναπάντεχα καὶ σημαντικὰ, κατὰ τὴν γνώμη μου, τεκμήρια: πρῶτον, ὁ κώδικας διακρίνεται ἀπὸ ἐνιαῖο ὕψος γραφῆς, εἵμαστε δηλαδὴ ἐμπρὸς σὲ μία πλούσια συλλογὴ μολιερικῶν κωμωδιῶν μὲ ἀφετηρία ἓναν πολυπράγμονα μεταφραστή, καὶ δεύτερον ἐμφανίζονται ἀκριβῶς ἐδῶ, σὲ χειρόγραφη μορφή, μεῖζονα κείμενα ὅπως ὁ *Δὸν Ζουάν, ὁ Μισάνθρωπος, ἀκόμη καὶ ἡ Κριτικὴ τοῦ Σχολείου τῶν γυναικῶν*, τὰ ὁποῖα θεωροῦσαμε πὼς ἔμειναν ἐντελῶς ἔξω ἀπὸ τὴν ἐμβέλεια τῆς μεταφραστικῆς δραστηριότητος τοῦ ἐλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, κείμενα πολὺ ἀξιόλογα, ποὺ θὰ συναντήσουμε ἐντούτοις ἐπισήμως στὴν ἐλληνικὴ βιβλιογραφία τοῦ ὀψιμοῦ πιά 19ου αἰώνα ἢ καὶ τοῦ ἀρχόμενου 20οῦ. Εἵμαστε δηλαδὴ πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν θεωρίαν τῶν μαθητικῶν ἀσκήσεων στὸ πλαίσιο τῶν σχολείων, ὑπόθεση ποὺ εἶχα ὑποστηρίξει πρὶν νὰ ἐξετάσω ἀπὸ κοντὰ τὸν κώδικα· ἀντιθέτως ἀκολουθοῦμε τὰ ἔγγραφα μίας πολὺ καλῆς συγκυρίας τῆς ἱστορίας τῆς παιδείας μας. Ὁ ἀρχικὰ περιορισμένος ἀριθμὸς τῶν τεσσάρων χειρογράφων μεταφράσεων τῆς φαναριώτικης περιόδου⁶ ἀνέρεται τώρα πιά σὲ δέκα τίτλους.

ANNA TAMIAKI

6. Κοντὰ στὶς τρεῖς χειρόγραφες μεταφράσεις ποὺ ἔχω ἐκδώσει («Κωμωδία τοῦ ἀναισθήτου», «Ὁ κατὰ φαντασίαν κεραιτοφόρος», «Τὸ σχολεῖον τῶν συζύγων»), συνυπολογίζουμε καὶ μία τέταρτη τῶν *Précieuses Ridicules* («Ἀρχόντισσας εὐγενέσταταις, καὶ ἀγχινούσταταις γελοιώδεις») ποὺ ἔφερε στὸ φῶς ὁ Γεράσιμος Γ. Ζώρας («Μία ἄγνωστη μετάφραση κωμωδίας τοῦ Μολιέρου στὰ ἐλληνικά», ἀνάτυπο ἀπὸ τὴν *Παρουσία* 7 (1990) 61-88).